

оғыры ыссы болыуын жактырмауына байланысly сөйлеушиниң унамсыз бахасы да қосып билдирилген. Демек, жанапайлар өзи қатнаслы сөзге ҳәр қыйлы қосымша мәни жүклеу менен бирге адамның ишки сезимлерин ҳәм усы сезимлерден келип шыққан халда унамлы ямаса унамсыз бахалауын көрсетеди. Мысалы, *Қара, бүгин ҳауа қандай ашық! – деди Ханзада өзін сәл шалғытпақшы болып. Қандай қууанышлы күн-ә бүгин! Бир уақта патша қыз келди. Уәй, өзи-әм қызбысаң қыз-ау! Саған өзи қандай кийим кийсең-әм жарасады-ау, – деп қошабет урды Тилеухан жеңгеси* (М.Н). Бул гәплерде айтылып атырған уақыя-хәдийсеге сүйсиниу, рәхәтлениу, қууаныу, шадланыу ҳәм басқа да жағымлы эмоциялары менен бирге сөйлеушиниң унамлы бахасы қосып аңлатылған.

Урыуын билмейтуғын жарымести де қудай жаратады-а, – деп таңланды Есим бий. Көсеу қылып қойғаны аздай, хан елимизди талатады. Жарам жазылар-ау, қара қотыр болды деген күни үстине дузлы суу сеуип жибереди. Елдің айбат балтасын сууға тасладым десей! – деди Ырысқұл бийдің дауысы қарылдап. Байқошқар бийдің Есенгелдисиндей балаларды бизиң маңғытлар-әм түүған, – деди Убайдулла бий (Т.К). Келтирилген мысалларда жанапайлар арқалы адамның қыйналыу, өкиниу, жактырмау, кек етиу, мысқыллау сыяқлы ишки сезимлери менен бирге сөйлеушиниң болып атырған ис-хәрекетке унамсыз бахасы да қосып билдирилген.

Қарақалпақ тилинде түүе жанапайы арқалы көбирек унамсыз эмоция ҳәм унамсыз бахалау билдиреледи: *Отырғанлардың арасынан Байнияз иймек деген опырық шығып: – Ен болмаса бизге усындай, сөзи пәтиуалы баслық бергеніңизде болмайтуғынбедеи! Сайлап кеттиңиз ауызының дууасы жоқ биреуди! Енди көпшиликке жаланы жауып отырсыз, түүе! – деди бармағын шошайтып* (Ш.С).

мыс/мис, мыш/миш, емиш, сымақ жанапайлары арқалы сөйлеушиниң мысқыллау, менсинбеу, үстинен күлиу ҳәм т.б. сыяқлы негатив сезимлерин билдиріп, сөйлеу процессинде унамсыз бахалаушылықты қосып аңлатады: *Тула самовардың уатаны, тулалылар само-*

варды Москвадан әкелген саудагерден алады емиш!.. (Ш.С). Қаратаудың төбесине минер миш! Хим! (М.Н)

Тек, тек гана, гана, гилең, гилкий, өңшең жанапайлары, сондай-ақ контекстке байланысly бир, жалғыз сөзлери өзи қатнаслы сөзди басқаларынан ажыратып, шеклеп көрсетиу хызметин атқарады. Бул жанапайлардың арасында өңшең, жалғыз жанапайлары арқалы көбирек унамсыз эмоция ҳәм оған билдирилген унамсыз баха аңлатылады. Мысалы, *Олар жалғыз түп еменге жетип келди. Еменниң астына ҳәр жақтан өңшең жалаң аяқ, жалаң бас аш-арықлар келип атыр екен* (Т.К).

Жуумақлап айтқанда тил - адамлар арасында тек қарым-қатнас куралы болып қоймастан, инсанның ҳәр қыйлы кеуил кеширмелерин, ишки сезимлерин билдиріу хызметин де атқарады. Сөйлеуши жанапайлар арқалы айтылып атырған уақыя-хәдийсеге ҳәр қыйлы субъектив қатнасын билдиреди. Яғный ол пикирди тастыйықлауы, мақуллауы ямаса бийкарлауы мүмкин. Соның менен бирге сөз етилип атырған уақыя-хәдийсеге өзиниң унамлы ямаса унамсыз бахалаушылық қатнасын да көрсетеди.

Бахалау - тиллик қарым-қатнасқа тән айрықша лингвистикалық категория болып, қандай да предмет, оның қасиетлери (көбинесе өлшеми), ис-хәрекет ҳәм кубылысқа сөйлеушиниң унамлы ямаса унамсыз қатнасын билдиреди. Жанапайлардың бахалаушылық функциясы эмоционаллық категориясы менен тығыз байланысly болып, адамға тән жақсы көриу, жек көриу, күйиниу, сүйиниу ҳәм т.б. позитив ямаса негатив ишки сезимлеринен пайда болады. Адамның жақсы-жаман, жағымлы-жағымсыз ишки сезимлеринен унамлы (жақсы) ямаса унамсыз (жаман) бахалар пайда болады. Яғный инсан өзін қанаатландырған ямаса унатқан хәрекет кубылысқа жақсы (унамлы) баха билдирсе, өзине жакпаған уақыя-хәдийсе, кубылысқа жаман (унамсыз) баха билдиреди. Бахалаушылық функциясы оғада қурамалы, қоспалы категория болғанлықтан оларға таллау жасағанда тек тиллик аспекттен емес, философиялық, психологиялық, педагогикалық, социологиялық, физиологиялық көзқарастан үйрениу талап етиледи.

Әдебиетлар

1. Дәуенов Е. Қарақалпақ тилинде көмекши сөзлер. – Нөкис: «Билим» 1994. 108-б.
2. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика. -М.: ЭдиториалУРСС, 2000. -С. 352 (156б)
3. Муминов В.И. Стилистические функции частиц в романе Ф.М.Достоевского «Идиот». Монография. -Южно-Сахалинск: 2011.
4. Словарь лингвистических терминов. – М.: 1966. –С. 608.
5. Шақаман Ы.Б. Демеулик шылаулардың функционалды сипаты. –Павлодар: 2001. 92-б.

РЕЗЮМЕ. Мақолада қарақалпақ тилидағы юкламаларнинг аксиологик функцияси ҳақида сўз юритилған. Нутқий мулоқот-да сўзловчининг баҳо бериш муносабати очиб берилған.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматривается аксиологическая функция частиц в каракалпакском языке. Также выявляется оценочное отношение говорящего в речи, приводятся примеры.

SUMMARY. The article considers the axiological function of particles in Karakalpak language. Also reveals the speaker's evaluative attitude in speech.

KÓRKEM SÓZ SHEBERLERI TILDEGI SINONIMLERDİŇ PAYDA BOLÍW DEREGI

*A.Q.Orazimbetov – filologiya ilimleriniń kandidati, docent
Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti*

Tayanch soʻzlar: til, leksika, polisemiya, monosemiya, sinonim, adabiy til, kontekst, nutq.

Ключевые слова: язык, лексика, полисемия, моносемия, синоним, литературный язык, контекст, речь.

Key words: language, vocabulary, polysemy, monosemy, synonym, literary language, context, speech.

Hárbir kórkem sóz sheberi xalıqtıń bay tájiriybelerin meńgeriwge, onı óz shıǵarmalarında orınlı payalanıwǵa tırsadı. Kórkem sóz sheberiniń til baylıǵı milliy tildin sinonimlik keń múmkinshiliklerinen orınlı paydalana alıwınan ǵárezli boladı. Bir sózdin qayta-qayta aytilıwı yamasa orınsız sózdin qollanıwı tınlawshınıń qızıǵıwshılıǵın oyata almawǵa, aytilip atırǵan pikirdin qorshaǵan ortalıqqa tásiriniń kemeyiwine sebepshi boladı. Usı jaǵdaylardı boldırmawda tildegi sinonim sózler áhmiiyetli rol oynaydı. Al, kórkem shıǵarmanıń sinonimlersiz oqıwshılar jámiyetshiligine tásir etiw kúshi pútkilley kemeyip qalǵan

bolar edi. Sonlıqtanda jazıwshı yamasa shayır óz dóretpelerin sinonimlerdi qollanbay jaza almaydı.

Házirgi qaraqalpaq tilindegi leksikalıq sinonimlerdi tu-raqlı sinonimler hám shártli yaki kontekstlik sinonimler dep eki toparǵa bóliw qabil etilgen [2:51].

Hárqanday kórkem sóz sheberi shıǵarmalarında qollanılgan sinonimlerdi pikirdi bir sóz benen qaytalay bermey onıń sinonimlik sınarlarınan orınlı paydalanıw ar-qalı hár bir sózdi gáp ishinde óziniń eń úylesimli sózleri menen baylanıstırıp, kórkemlep, obrazlı etip bayanlaw ush-in jumsaydı. Biz maqalamızda Ózbekstan hám Qaraqal-

paqstan xalıq shayırları Ibrayım Yusupov hám Tilewbergen Jumamuratov shıǵarmalarında qollanılǵan sinonimlerdi «turaqlı sinonimler» hám «kontekstlik sinonimler» dep bólip qarap, ásirese, tildegi sinonimlerdiń payda bolıwına negiz bolatuǵın shártli yaki kontekstlik sinonimlerge arnawlı toqtap ótemiz. Biziń bundaǵı maqsetimiz tilimizdegi sózlerge ekinshi awıspalı mánini júklep sinonimlerdi payda etip, olardı keregine jaratıp, sarqılmas kán bolǵan ana tilimiz múmkinshiliklerinen qaraqalpaq ádebiy tilin bayıtıwda salmaqlı úles qosqan bul kórkem sóz sheberleriniń shıǵarmalarınń til ózgesheligine analiz jasawdan ibarat. Belgili bir shıǵarma tili haqqında pikir júrtiw jazıwshı-shayırdıń ózine tán stillik ózgesheliklerin ashıwǵa, sol kórkem sóz sheberiniń ádebiy processtegi ornın belgilewge de múmkinshilik beredi.

I.Yusupov hám T.Jumamuratovtıń shıǵarmalarında turaqlı sinonimler bir sózdi qaytalay bermey hám de mánilerdi qusheytiw ushın, sonday-aq qosıq qatarlarındaǵı uyqas hám mazmunga say kórkemlik boyawlarǵa iye etip, úylesip keliwi ushın qollanılǵanın kóremiz. Bunday misallardı olardıń qosıqlarında kóplep ushıratıwǵa boladı. Mısalı:

Ar-namısın satıp, janların jaǵıp,
Minbegen ol tákabırlıq taxına.

Hújdan degen kisi esigin qaǵıp,
Bastırıp shıqpas uyqı waqtında.

Ustinde **gónetoz** sport maykası,
Balaǵı túriwli, ayaǵı jalań,

Sol ǵarbız kótergen **jupını** jigittiń,
Dáwrana almasırar edim dep. (I.Yusupov, 20-b.)

Insan iynindegi júktiń – awırın,
Artsań asqar taw da ıńırana baslar.

Qus shoqısa Prometeydiń bawırn,
Adam tózer, lekin tózbeıdi taslar. (I.Yusupov, 22-b.)

Adam ushın eń **sulıwlıq** júrekte,
Gózallıq az miywe pitpes terekte (T.Jumamuratov, 9-b.)

Bul dúnyada qayǵı- **shadlıq** bar eken,
Áwelinde egiz bolıp dóregen.

Bir waqıtta japa sheǵip otırsam,
Bir jaǵınan **quwanıştı** kóremen (T.Jumamuratov, 13-b.)

El kórkeyer, **buzaqılıq** tıyılsa,

Jurttı buzar bes-on **shuǵıl** jıyılsa (T.Jumamuratov, 20-b.)

İlas balshıq qoparǵan,

Patashıqqa bılǵanǵan (T.Jumamuratov, 23-bet).

Joqarıdaǵı misallardaǵı «**ar-namıs – hújdan, gónetoz–jupını, insan– adam**», «**sulıwlıq – gózallıq, shadlıq – quwanış, el – jurt, buzaqı – shuǵıl, ılas – patas**» sıyaqlı sinonimlerdi shayırlar qosıqlarında kóplep ushıratıw múmkin. Bul jaǵday qosıqlarınıń kórkemligin arttırıwǵa tildegi tayar materiallar retinde tásir jasaǵan.

I.Yusupov hám T.Jumamuratovtıń shıǵarmalarında turaqlı sinonimler menen birge tildegi sózlerdi qosıq qatarlarında mánilik jaqtan úylestirip, formalıq jaqtan uyqastırıp shártli yaǵnıy kontekstlik sinonimler retinde kollanılǵan leksikalıq birlikler kóplep ushırasadı. «Kontekstlik sinonimler bul tekst ishindeǵı ǵana sózlerdiń óz ara mániles, sinonimles bolıp keliwi, jeke turǵanda bir birine sinonim bola almaydı» [1:100]. Bunday sinonimler anaw yaki minaw konteksttiń ishinde belgili bir mánisinde ǵana ekinshi sóz benen sinonim bola aladı. Bul sinonimlerdiń jasalıwında sózdiń kóp mániligi úlken xızmet atqaradı. Tildegi kóp mánili sózler kontekstke ótkennen soń, dáslepki sinonimlik qatardan shıǵıp basqa sózler menen sinonim boladı. Shayırdıń qosıqlarındaǵı bir sóz kontekstte qollanılǵanda hár qıylı máni payda etetuǵınlıǵın gúwası bolamız.

Haqıyqatında da, bul kórkem sóz ustası qaraqalpaq ádebiy tiliniń oǵada bay múmkinshiliklerin puqta ólestirgen hám olardan sheberlik penen paydalana bilgen shayırlar. Olar shıǵarmalarında kontekstlik sinonimlerdiń kóplep ushırasıwı, birinshiden, qaraqalpaq tiliniń sózlik quramınıń baylıǵın, keń múmkinshiligin kórsetse,

ekinshiden, shayırdıń biziń qaraqalpaq ádebiyatınıń eń ullı kórkem sóz sheberleri ekenliginen derek beredi. Sózimizdiń dálili sıpatında olardıń qosıqlarında jumsalǵan kontekstlik sinonimlerge toqtap ótemiz:

Qan sorpa bolıw– aq kóbigi tamshılaw

Arǵımaqlar **qan sorpa bop** qansırıp,

Omırawdan **aq kóbigi tamshılap**, (I.Yusupov, 3-bet).

Usaw– tartıw

Qatqudalik etseń ákene **usap**,

Shesheń de **tartqan** tamanı bolar. (I.Yusupov, 5-bet).

Terek– aǵash

Jurt aylanıp óter **qıysıq** terekti,

Kıysıq **aǵash** uzaq jasar sonlıqtan (I.Yusupov, 12-bet).

Dáwlet–ırısqa–dúnya

Birazi adımıń abaylap basıp,

Dáwlet júrip tursa, qushaǵın ashıp, (I.Yusupov, 8-bet).

Miyнет **ırısqa** biymillet tatar,

Hesh kim para bermes pachkası menen. (I.Yusupov, 31-bet).

Dúnya quwıw menen onıń isi joq,

Aylıǵı ushılaspas aylıǵı menen. (I.Yusupov, 30-bet)

Ómir–dáwr–dúnya

Úmit miriwbetli **ómir** jolında,

Adam adam ushın ádiwli qonaq. (I.Yusupov, 37-bet).

Dúnya turar **dáwr** óter hár kimnen,

Bir tünep shıqqanday pálekli qosta. (I.Yusupov, 37-bet).

Dúnya degishli dár ya,

Tınbay ózgeredi,

Keshe esitkendi,

Búgin kóz kóredi. (I.Yusupov, 87-bet).

Pul–dúnya

Mal kóbeytip tawıq saqlap **pul** twıp,

Barıs-kelis penen júrgeni abzal. (I.Yusupov, 44-bet).

Jurtqa tańsıq emes bul kúnde baqsı,

Dúnya quwıw boldı kewildiń naqshı. (I.Yusupov, 44-b).

Izi–ayaǵı

Eselep sóyleyseń, keselep ishıp,

Onsha ne araqtıń **izine** túsip. (I.Yusupov, 55-bet).

"Bulqıysań, asaw dárya" dep júrgenim,

Ayaǵı qayır tewip, sazı qaldı. (I.Yusupov, 64-bet).

Jazıw–urıw

Qálem jańǵa tiydi tún boyı **jazıp**,

Awıldıń hawası janıma azıq. (I.Yusupov, 141-bet).

Jamay jawlarına kóp attıń oqtı,

Fel etonlap **ursañ** sharası joqtı. (I.Yusupov, 106-bet).

Ádet– talap

Ádetiń – shuǵıllıq, **talabıń** ǵjaq,

Birewge –biz berdiń, birewge –pıshaq. (T.Jumamuratov, 12-bet).

Awır – qattı

Birew **awır** ayttı, birew ayttı tez,

Aytqanı sol **qattı** sózge qattı soz. (T.Jumamuratov, 13-bet).

Kár – ádet – kesel

Tek aldawdan basqa sirá **qári** joq,

Úyrenisken **ádet** sirá qala ma. (T.Jumamuratov, 14-bet).

Paraxorlık óz aldına bir **kesel**,

Diywanaday qolın jayıp úyrengen. (T.Jumamuratov, 15-bet).

Hiyle –tásil

Sheńgel bolıp kese turar aldınnan,

Bolsa sende **hiyle, tásil**, pás qılıq. (T.Jumamuratov, 17-bet).

Qarawsız– tárbiyasız

Qarawsız eginnen hesh hasıl kútpе,

Tárbiyasız bala dushpan boladı. (T.Jumamuratov, 19-bet).

Shıramıtıw – aynımaw

Shıramıttım kózińnen,

Soratırsam izińnen,

Doktor – sonıń qızı eken,

Aynımaptı ózinen. (T.Jumamuratov, 163-bet).

Жáнжел – sóгиспе

Жáнжелге жигер сарп етпей, (Т.Жумамуратов, 181-бет).

Болған емес **sóгиспе**,

Айтсады дегишпе. (Т.Жумамуратов, 181-бет).

Ashwlanıw – qızıw

Қалай мақтамасын оң,

Ashwlanbas, qızbas жон. (Т.Жумамуратов, 213-бет).

Жоғарыда келтірілген мысалдардағы диққатқа алынған сөздер сыяқлы контексттік синонимлер қарапайым сөйлеу тілінде де қолланыла береді. Деген менен, хár қандай сөз устасының тіл бірліклерінен шебер пайдаланыуы, олардың өз үстінде тұнбай ізленуіне, көнлікпесіне, талантına хám жуwapkershiligine байланысly.

Уллы shayırlarımız I.Yusupov хám T.Jumamuratov контексттік синонимлерди payda etiwde semantikalıq jaqtan bir-birine mánileri onsha jaqın емес болған sózlerden синонимлерди payda ete алған хám орынлы úylesimli орналастыра билген. Solay etip, sóz таңлаwда, оңı kórkem súwretlew quralına айландыра biliwde óz sheberligin хalıqqa таңта билген shayırlar shıǵarmalarınıń kórkemligin tásirirligini támiyinlew menen birge házirgi qaraqalpaq ádebiy tiliniń rawajlanıwına óz úlesin qosqan. Sózdiń kóp mániligi tiykarında dóregen басqa синонимлер сыяқлы kórkem sóz шеберleri tárepinen қолланылған bunday контексттік синонимлер де ulıwma хalıq tilinde jiyy qolanıla beriw nátiyjesinde тураqlı синонимлер қатарına ótip otradı.

Ádebiyatlar

1. Abdinazimov Sh., Pirniyazova A., Shinnazarova S. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tili, fonetika, leksikologiya. –T.: 2018. 192-b.

2. Бердимуратов Е. Хэзирги қарақалпақ тили (лексикология). –Нөкис: 1994. 188-б.

3. Юсупов И. Аласатлы дүнья бул. –Нөкис: 1987. 160-б.

4. Жумамуратов Т. Аралға келдим оралып. –Нөкис: «Qaraqalpaqstan» 2015. 324-б.

REZYUME. Mazkur maqolada badiiy so'z ustasi tomonidan qo'llanilgan kontekstli sinonimlar ham asarlar badiiyligi, ta'sirchanligini ta'minlash bilan birga uzoq qo'llanish borasida tilda mutlaq sinonimlarni tashkil etib hozirgi adabiy tilning ham rivojlanishiga ta'sirini o'tkazadiganligi to'g'risida so'z yuritilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье констатируется, что контекстуальные синонимы, используемые мастерами художественного слова, наряду с обеспечением художественности и выразительности произведений, в процессе длительного употребления в языке образуют абсолютные синонимы и влияют на развитие литературного языка.

SUMMARY. This article states that the contextual synonyms used by the masters of the artistic word, along with ensuring the artist-ry and expressiveness of works, in the process of long-term use in the language form absolute synonyms and influence the development of the literary language.

ТЕҢЕҮЛЕРДИҢ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯЛЫҚ ӨЗГЕШЕЛИКЛЕРИ (ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚ ҚОСЫҚЛАРЫ МЫСАЛЫНДА)

А.Сайманова - таяныш докторант

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: халқ құшиқлари, ўхшатиш, ўхшатиш эталони, маданий код, лингвокультуроология, миллийлик, менталитет.

Ключевые слова: народные песни, сравнение, эталон сравнения, культурный код, лингвокультуроология, национальность, менталитет.

Key words: folk songs, comparison, standard of comparison, cultural code, linguoculturology, nationality, mentality.

Хәрбир халықтың миллийлиги, менталитети, диний хэм дүньялық көзқараслары оның тилинде жумсала-туғын теңеулерде өз сәулелениуин табады. Қарақалпақ тилиндеги теңеулердің семантика-стистикалық өзгешеликleri тилиши илимпаз П.Нажимов тәрепинен арнаўлы түрде үйренилди [5]. Өзбек тилиндеги теңеулер Н.Махмудов, Д.Худойберганова, Г.Жуманазарова, М.Йўлдошев, Ф.Усмонов хэм т.б. илимпазлар тәрепинен изертленди. Ал Д.Ашуров мий-нетлеринде болса «Алпамыс» дәстаны вариантла-рындағы теңеулер лингвокультуроологиялық көзқараста үйренилди [1]. Дәстүрий теңеулер улыўма миллий мәдениетқа тән болып, хэмме ушын таныс хэм түси-никли болады. Оларда теңеу эталоны сыпатында соци-аллық турмыс пенен байланысly предметлер, өсимлик, хайуан, кус, аспан денелери атамалары өнимли есаплана-ды. Бундай теңеулердин жүзеге келиуинде мәдениет кодлар өз алдына орын табады. Бул болса ата-бабаларымыздың тәбият пенен үзликсиз байланыста өмир сүргенин көрсетеди [1:13]. Қарақалпақ халық қосықлары тилиндеги теңеулерди де жоқарыдағы изертлеулерге тийкарланып бирнеше топарларға бөлиўге болады.

Қарақалпақ халық қосықлары тилинде өсимлик атамалары менен байланысly (биоморф кодлы) теңеулер жийи қолланылған. Олардың арасында гүл эталоны жәрдемінде жасалған теңеулер басым көпши-ликти қурайды: *Гүл киби* солған («Қоңыратбай», 203-бет). Бағлардағы қазан ұрған *гүл киби* («Жыламайын ба», 192-бет). *Әл қызыл гүлдей* тербелген («Муң қосықлары», 190-бет). *Қызыл гүлдей* жайнасын («Аль-бом қосықларынан», 145-бет). *Лала гүлдей* жайнасын («Альбом қосықлары», 138-бет). *Гүлдей* жайнатқан жаслық («Альбом қосықлары», 138-бет). *Гүлдей* жайна-ғаң жаслық («Альбом қосықлары», 145-бет). Бағлар-дағы *қызыл гүлдей* жайнаған («Альбом қосықлары»,

147-бет). *Таң гүлиндей* доланған (57-бет). Бир қыз едиң *қызыл гүлдей* ашылған («Хэзил-дәлкек қосықлары», 346-бет). Юзиң *гүлге мезгер* («Пал болсын», 301-бет). Ишинде сүйгеним *ашылған гүлдей* («Кел кеўлим», 287-бет). *Солған гүлдей* сарғайып тур жалалым («Жеңгежан», 284-бет). Хызмет пенен өстиң болымлы *гүлдей* («Арыўхан», 280-бет). Бағ ишинде *қызыл гүлдек* туташып («Сәўдигим», 277-бет). Сондай-ақ қыз баланы, оның көркин, сын-сымбатын алмаға мезгеу халатлары да ушырасалы: Қыз бала келсе камалға, Ол пискен *ал-маға мезгер*. («Ақыл нәсият қосықлары», 319-бет). *Алма киби* қызыл жүзли («Бизден сәлем», 132-бет).

Және де халық қосықлары тилинде қаўын, жүўери, мәкке, пахта эталонлы теңеулерди де көриўимизге бо-лады. Бул халқымыздың күн-көриси, турмыс тәризи дийқаншылық пенен тиккелей байланысly екенлиги-нен дерек береді: Иши түспен *қаўындай* («Бет ашар», 48-бет). Түби айрық *қаўындай* («Бет ашар», 56-бет). Сарғайып пискен *қаўындай* («Айтымал», 50-бет). Аты-здағы *мәккедей* («Көримлик айтым», 37-бет). *Жүўери-ниң күйик басындай* («Көримлик айтым», 38-бет). Хеш мини жоқ *пахтадай* ақ («Қоңырат легендасы», 404-бет).

Адамның бойының узынлығын сыпатлаўда, сондай-ақ арық мәнисин аңлатыў мақсетинде тал, тал шыбық, ақ терек эталонлы теңеулер жумсалған: *Талдай* болған бойларымызды жасырды («Муң қосықлары», 189-бет). *Тал шыбықтай* таўланған ағаларым («Муң қосықлары», 181-бет). *Тал шыбықтай* есилгеймен жарыма («Муң қосықлары», 181-бет). *Ақ теректей* ырғалған («Муң қосықлары», 190-бет). *Ақ теректей* ырғатылған бойла-рың («Мухаббат қосықлары», 315-бет).

Қарақалпақ халық қосықлары тилинде *қамыстай*, *баяндай*, *сүйрикттей*, *ақбастай* теңеулерди қолланылған, бирақ хэзирги әдебий тилимизде олар сийрек ушыраса-ды, айырымлары қолланылуыдан шығып қалған: Қора-дағы *қамыстайман* («Оның жуўабы», 172-бет). Бас